

УДК 94«1914-1918»

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ БЕССАРАБІЇ
В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

О.О.Постернак

*кандидат історичних наук,**Приватна організація «Загальноосвітній навчальний заклад**“Російсько-українська гуманітарна гімназія”»*

У статті аналізуються особливості стану промисловості Бессарабської губернії під час Першої світової війни. Автором на основі архівних джерел розглянуто кількість промислових підприємств регіону напередодні та в роки війни. Особливу увагу приділено тим галузям виробництва, котрі отримали розвиток у зв'язку з військовими замовленнями (борошномельна, лісозаготівельна, шкіряна, тютюнова).

Ключові слова: Бессарабська губернія, промисловість, Перша світова війна, фабрично-заводська інспекція, підприємство.

У військових конфліктах ХХ ст. провідну роль у протистоянні держав відігравав стан розвитку промисловості. Від цього залежав ступінь забезпечення військ зброєю, спорядженням та іншим необхідним майном. Ступінь важливості «промислового фактору» можна прослідити ще під час Першої світової війни. Зокрема, Російська імперія через помилкове передвоєнне планування відчувала значні труднощі в постачанні армії та внутрішніх районів країни предметами першої необхідності. В таких умовах напружувалися зусилля всіх промислових підприємств країни, навіть у регіонах, що вважалися аграрними. До останніх відносилася Бессарабська губернія.

Напередодні Першої світової війни більшість підприємств Бессарабії були мануфактурами, які не підпорядковувалися фабрично-заводській інспекції. Таких у 1914 р. було 240. На них працювало 722 робітника [1, арк. 9]. Вони займалися переважно переробкою сільськогосподарської сировини та задоволенням потреб місцевого населення (млини, олійниці, цегельні заводи). При цьому підприємств, що підпорядковувалися фабричній інспекції та вважалися справжніми промисловими об'єктами, на цей час на території губернії налічувалося 129, на них працювало 3 166 робітників [1, арк. 13].

Початок війни практично не відбився на розвитку бессарабської промисловості. Певні зміни розпочались у 1915 р., коли в Російській імперії почали створюватися військово-промислові комітети. З цього моменту в Бессарабській губернії розвиток і зростання виробництва були помітні лише в галузях, продукція яких була необхідна для забезпечення потреб армії та флоту [2, арк. 1-58].

Через відтік кваліфікованої робочої сили до армії закривалися промислові підприємства й кустарні майстерні. З великими перебоями працювала в Кишиневі міська електростанція і трамвайний парк. У квітні 1915 р. з Кишинева повідомляли, що у зв'язку з відсутністю кам'яного вугілля й коксу всі парові млини, заводи та ковальські майстерні припинили роботу. В серпні 1915 р. Кишинівська міська дума відзначала: «Всі миловарні заводи змушені призупинити виробництво мила через відсутність сировини». З Акермана тоді ж повідомляли про припинення роботи млинів [3, 625]. Улітку 1916 р. на запит від губернської влади, чи потрібна додаткова робоча сила для підприємств м. Болград Ізмаїльського повіту у вигляді військовополонених, міський голова відповів, що

населення складається з ремісників, торговців і хліборобів, фабрик і заводів у місті немає, тому додаткової допомоги місто не потребує [4, арк. 149].

Кількість діючих підприємств, підпорядкованих фабрично-заводській інспекції в Бессарабії, за 1914-1916 рр. скоротилася зі 129 до 83, тобто на 35 %, а чисельність робітників на них – із 3 тис. до 1,8 тис. чол., тобто на 40 % [1, арк. 5-12], [3, арк. 180-184].

Разом з тим у Бессарабії в роки Першої світової війни отримало певний розвиток і поступово витісняло працю дрібних ремісників машинне виробництво. Механічні двигуни знайшли широке застосування в борошномельній, спиртогорілчаній, пивоварній та деревообробній промисловості.

Станом на 1917 р. у губернії було 26 шкіряних заводів (із них фабрично-заводській інспекції підпорядковувалося 2, хоча з числа «ремісничих» підприємств шкіряної промисловості 2 налічували по 20 робітників, 2 – по 10, 3 – по 5-10 робітників), 17 миловарних заводів (від 8 до 18 робітників), але жоден з них не був підпорядкований фабрично-заводській інспекції. В губернії діяло 37 суконних фабрик, 60 цегельних і 22 черепичних заводи, 100 хлібопекарень, 50 кондитерських і дві консервні фабрики, 21 вапняна піч і 30 механічних майстерень (більшість із них не були підпорядковані фабрично-заводській інспекції та зараховувалися до ремісничих підприємств) [6, 19].

Через скорочення вивозу зерна закордон і збільшення попиту на борошно для потреб фронту в Бессарабській губернії створилися сприятливі умови для розвитку борошномельної справи – головної галузі промисловості краю. Вирішальну роль у ній відігравали великі автоматичні та парові млини. Під час війни їх продуктивність різко зросла. У 1916 р. на 147 парових млинах другого – п'ятого розрядів перероблялося 16 млн. пудів пшениці та жита, в тому числі на 22 млинах – 9 млн. пудів, або 56 % усієї продукції [7, 603].

Постачання великих партій взуття, амуніції для військового відомства, масовий забій худоби у зв'язку з державними закупівлями для потреб армії, скорочення підвозу готових шкір з центральних губерній Росії внаслідок транспортної розрухи створили сприятливі умови для розвитку в Бессарабії шкіряної промисловості. Певне уявлення про концентрацію сировини та виробництва в шкіряній промисловості дають матеріали Всеросійського перепису. У десяти заводчиків і п'яти організацій (Бессарабське земство, Всеросійський земський союз і три забійних пункти) у вересні 1917 р. було нараховано понад 30 тис. шкір – відповідно 14 091 і 16 260. Під час війни виникло фабричне виробництво взуття. Влітку 1917 р. 15 підприємців об'єдналися в союз власників-шевців і відкрили в Кишиневі фабрику «Скала», на якій працювало понад 100 робітників. Того ж року Київське товариство механічного виробництва взуття побудувало фабрику «Глорія». Всього в місті у вересні 1917 р. діяло 48 шкіряних підприємств, у тому числі чотири взуттєві фабрики. Продуктивність трьох із них («Глорія», «Скала», «Прима») становила 120 000 пар взуття на рік на суму 3 млн. руб.

Після запровадження у країні монополії на шкіряну промисловість у травні 1917 р. в Кишиневі було створено шкіряний комітет, який регулював виробництво і реалізацію продукції та стягував двохвідсотковий податок. Сума цього податку за сім місяців згаданого року склала 200 000 руб. Це означає, що обіг підприємців цієї галузі промисловості за друге півріччя 1917 р. дорівнював 10 млн. руб. [6, 24].

Іншою важливою галуззю народного господарства в регіоні була лісозаготівельна промисловість. Різке збільшення її виробництва пояснювалося зростанням попиту на лісоматеріали у зв'язку з будівництвом нових транспортних ліній, оборонних споруд і зміною паливного балансу краю. В довоєнні роки Бессарабія щорічно отримувала до 3,4 млн. пудів кам'яного вугілля та коксу [8, 35]. Тепер головним видом палива для міст і промисловості стали дрова. Основна частина лісових масивів перебувала в руках поміщиків і монастирів. Із 247 тис. десятин лісу регіону їм належало близько 192 тис. Через це в лісозаготівлі під час війни простежується монополізація торгівлі. Через високу

потребу в деревині здійснювалося хижацьке винищення лісів. Часто вирубувалися лісосіки на 10-20 років вперед [9].

Обставини воєнного часу та безпосередня близькість театру військових дій призвели до великого скупчення військ у губернії. Це супроводжувалося посиленням попиту на предмети першої необхідності, зокрема, на тютюнові вироби. Якщо в 1914 р. в губернії закрилася єдина тютюнова фабрика, то протягом 1915-1917 рр. в Кишиневі, Оргеєві, Резині та Хотині їх відкрилося сім. Найбільшою була кишинівська фабрика «Бессарабія» (акціонерне підприємство в 1917 р. налічувало 93 робітника) і оргеєвське товариство тютюнової фабрики «Лучаферул», утворене в 1916 р. Воно поширювало свою діяльність на всі повіти Бессарабії. Але масштаби тютюнового виробництва були порівняно невеликими, а основна маса тютюну, як і раніше, вивозилася в Петроград, Москву, Фінляндію [6, 25].

У збуті тютюну вирішальну роль відігравали оптові підприємства. У січні 1916 р. в Бессарабській губернії налічувався 41 оптовий склад. Провідну позицію посідало Петроградське торгово-експортне товариство. Воно мало відділення і склади в Ізбештах, Машкеуці, Резині, велику кількість робітників і службовців, інвентарю й обладнання на суму понад 2 млн. руб [6, 25]. Товариство не лише скуповувало тютюн у дрібних плантаторів, але й мало власні тютюнові плантації в Ізбештах і Резині [10, 27].

Великі поміщики та підприємці Бессарабії були тісно пов'язані з торгово-промисловою буржуазією Петрограда, Москви, Одеси, тоді як середня й особливо дрібна буржуазія перебувала в повній залежності від місцевого та загальноросійського великого фінансово-торгового капіталу. Всього в Бессарабії у 1917 р. було 56 відділень великих банків, страхових товариств, промислових і торговельних підприємств [11]. Вони відігравали вирішальну роль в економічному житті краю та розпоряджалися його ресурсами.

Після перемоги Лютневої революції підприємці створили в Бессарабії союзи для посилення своїх позицій і отримання максимально високих прибутків. У Кишиневі були створені союзи м'ясних промисловців, торговців мануфактурою, власників хлібопекарень і друкарської справи. Пізніше тут виникла рада акціонерних банків і біржовий комітет. У Бендерах були створені союзи власників садів та виробництва вина, землевласників та орендарів, торговців шкіряними товарами. В 1917 р. доходи торгово-промислового підприємництва Бессарабської губернії склали 15 млн. руб. і збільшилися на 43 % у порівнянні з 1916 р. [12, 32].

Отже, напередодні Першої світової війни промисловість у Бессарабії була слабозвинутаю та переважно мала кустарний характер. Після створення військово-промислових комітетів у 1915 р. розвиток і зростання виробництва були помітні лише в галузях, продукція яких була необхідна для забезпечення потреб армії та флоту (борошномельна, тютюнова, шкіряна), а інші занепадали. В роки війни машинне виробництво поступово витісняло працю дрібних ремісників. Більшість підприємств була зосереджена в руках крупних поміщиків і буржуазії, пов'язаних з торгово-промисловими колами Петрограда, Москви й Одеси.

1. Центральний державний історичний архів України (далі ЦДІАУ), ф. 575, оп. 1, спр. 75. – 32 арк.
2. ЦДІАУ, ф. 575, оп. 1, спр. 762. – 58 арк.
3. История Молдавии / Под ред.: А.Д. Удальцова (отв. ред.) и Л.В. Черепнина. – Кишинев : Шкоала Советикэ, 1951. – Т. 1: От древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции. – 1951. – 654 с.
4. Комунальна установа «Ізмаїльський архів», ф. 292, оп. 1, спр. 219. – 233 арк.
5. ЦДІАУ, ф. 575, оп. 1. Спр. 73. – 401 арк.

6. Шемяков Д. Е. Очерки экономической истории Бессарабии эпохи империализма. / Д. Е. Шемяков. – Кишинев : Штиинца, 1980. – 254 с.
7. История Молдавской ССР / Редкол.: Л.В. Черепнин (отв. ред.) и др. – Кишинев : Катря Молдовеняскэ, 1965. – Т. 1: С древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции. – 1965. – 876 с.
8. Труды Центрального Статистического Управления. – М. : Издание ЦСУ Союза ССР, 1922. – Т.7. – Вып. 2. Статистический сборник за 1913-1917 гг., 1922. – 308 с.
9. Бессарабская жизнь. – 1917, 17 августа. – № 199.
10. Борьба за власть советов в Молдавии (март 1917 – март 1918): Сборник документов и материалов / Сост.: Н.В. Березняков и др. – Кишинев : Госиздат Молдавии, 1957. – 364 с.
11. Сфатул цэрий. – 1918, 11 апреля. – № 80.
12. Революционное движение в 1917 году и установление Советской власти в Молдавии / С. Я. Афтенюк и др.; под. ред.: И.И. Минца, Я.С. Гросула. – Кишинев : Катря Молдовеняскэ, 1964. – 632 с.

Постернак О. А. Особенности развития промышленности Бессарабии в годы Первой мировой войны.

В статье анализируются особенности состояния промышленности Бессарабской губернии во время Первой мировой войны. Автором на основе архивных источников рассмотрено количество промышленных предприятий региона накануне и в годы войны. Особое внимание уделено тем отраслям производства, которые получили развитие в связи с военными заказами (мукомольная, лесозаготовительная, кожаная, табачная).

Ключевые слова: Бессарабская губерния, промышленность, Первая мировая война, фабрично-заводская инспекция, предприятие.

Posternak O. O. Peculiarities of industrial development of Bessarabia during World War I.

The article is devoted to the peculiarities of the development of industry in the province of Bessarabia during World War I. The author studied the number of industrial enterprises in the region before and during the war. Special attention is given to those branches of production that have been developed due to military orders (flour, lumber, leather, tobacco).

Key words: Bessarabia, industry, First World War, factory inspection company, enterprise.